

Ο Francesco Petrarca (Φραντσέσκο Πετράρχης) στη μουσική

Πολλοί υπήρξαν οι συνθέτες που επέλεξαν τα ποιήματα του ιταλού συγγραφέα Φραντσέσκο Πετράρχη (1304-1374), ως κείμενα για τις μουσικές συνθέσεις τους. Μια συνεχής και αδιάλειπτη αφοσίωση προς το πρόσωπο του Πετράρχη παρατηρείται από το 1350, έτος κατά το οποίο χρονολογείται το πρώτο διασωθέν μουσικό έργο σε κείμενό του. Οι αναφορές στον Πετράρχη είναι τόσο πολλές και ποικίλες, που στο συγκεκριμένο άρθρο θα επικεντρωθούμε μόνο σε έναν περιορισμό αριθμό αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων μουσικής σε κείμενο Πετράρχη.

Πορτραίτο του ποιητή, έργο του Andrea del Castagno (Φλωρεντία, Galleria degli Uffizi). Από το Πανγκόσμιο βιογραφικό λεξικό (Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1991), τ. 8, σ. 243.

Λίγα λόγια για τη ζωή του Πετράρχη

Το 2004 συμπληρώθηκαν 700 χρόνια από τη γέννηση του ποιητή· υπενθυμίζουμε ότι γεννήθηκε στο Αρέτζο, στις 20 Ιουλίου του 1304. Γιος συμβολαιογράφου από την Φλωρεντία, εξόριστου για πολιτικούς λόγους, πήρε την εκπαίδευσή του στο Carpentras και στο Μονπελιέ, όπου σπούδασε νομικά. Το 1320 επέστρεψε στην Μπολόνια της Ιταλίας, για να συνεχίσει τις νομικές σπουδές με τον αγαπημένο αδερφό του Γκεράρδο, αλλά έπειτα από τέσσερα χρόνια τις διέκοψε, σκοπεύοντας να αφιερωθεί αποκλειστικά στις κλασικές σπουδές. Για τα επόμενα 30 χρόνια περίπου, ο ποιητής έζησε μεταξύ Ιταλίας και Γαλλίας χωρίς να παραλείψει πολλά ταξίδια στη Βόρεια Ευρώπη. Το 1353 αποφάσισε να επανεγκατασταθεί στην Ιταλία, πρώτα στο Μιλάνο, μετά στην Πάδοβα και έπειτα στη Βενετία (όπου το κράτος του παραχώρησε ένα σπίτι, με αντάλλαγμα τη μετά θάνατον δωρεά όλων των βιβλίων του στην πόλη). Τα τελευταία χρόνια της ζωής του επέλεξε ως τόπο διαμονής το Αρκουά (Arquà), όπου έζησε σε απομόνωση προκειμένου να αφιερωθεί με ηρεμία στις λογοτεχνικές του ασχολίες. Εκεί, πέθανε τη νύχτα της 18ης Ιουλίου του 1374.

Στην Προβηγκία, το 1327, ο Πετράρχης γνώρισε τη Λάουρα. Ο έρωτάς του για αυτήν αποτέλεσε την πηγή έμπνευσης ολόκληρης της ποιητικής του παραγωγής στα ιταλικά. Τα αφιερωμένα στη Λάουρα ποιήματα περιέχονται στο *Canzoniere* ή *Rerum Vulgarium Fragmenta* (τίτλος που προτιμούσε ο ποιητής), που αποτελείται από 317 σονέτα, 29 τραγούδια, 9 sestine, 7 μπαλλάντες και 4 μαδριγάλια. Ο Πετράρχης εργάστηκε πάνω σε αυτά όλη τη διάρκεια της ζωής του, από το 1335 μέχρι το θάνατό του.

14ος αιώνας

Τον 14ο αιώνα, τα μαδριγάλια και οι *cacce* προοριζόταν, ως ποιητικές φόρμες, για μελοποίηση, ενώ τα σονέτα και τα τραγούδια μόνο για ανάγνωση. Ο Πετράρχης έγραψε μόνο 4 μαδριγάλια, ελάχιστα σε σχέση με το σύνολο της ποιητικής του παραγωγής:

Non al suo amante
 piu' Diana piacque
 Perch' al viso d'Amor
 portava insegna
 Nova angetta sovra
 l'ale accorta
 Or vedi, Amor, che
 giovenetta donna

Από αυτά, σύμφωνα
 με όσα γνωρίζουμε
 σήμερα, μόνο το
 πρώτο μαδριγάλι
 (Canzoniere, LII[[ii](#)])
 έχει μελοποιηθεί.
 Πρόκειται για τη
 σύνθεση του *Jacopo
 da Bologna*, του
 σημαντικότερου
 συνθέτη της πρώτης
 γενιάς της ιταλικής
 Ars Nova και
 σύγχρονου του

ποιητή. Είναι μια σύνθεση για δύο φωνές, γραμμένη κατά πάσα πιθανότητα στη Βερόνα, γύρω στο 1350[[iii](#)], που αποτελείται από δύο στροφές σε μελισματικό ύφος με την ίδια μουσική, οι οποίες ακολουθούνται από ένα ρεφρέν με διαφορετική μουσική και ρυθμό.

Το μαδριγάλι του Jacopo da Bologna 'Non al suo amante piu' Diana piacque' Από Il codice Squarcialupi, Ms. Mediceo Palatino 87, Biblioteca Laurenziana di Firenze (Firenze: Giunti Barbera, [1992]), χ. 10 v.

Πορταίτο του Jacopo da Bologna. Από Il codice Squarcialupi, Ms. Mediceo Palatino 87, Biblioteca Laurenziana di Firenze, (Firenze: Giunti Barbera, [1992]), σ. 163.

15ος αιώνας

Το ύφος της ιταλικής μουσικής του τέλους του 14ου αιώνα επηρέασε αισθητά τα τραγούδια του *Guillaume Dufay* (ca. 1400-1474), όπως επιβεβαιώνει και ο Van de Borren.[[iii](#)] Ηγετική φυσιογνωμία της μουσικής της εποχής του, ο Dufay, στη σύνθεση *Vergine Bella, che di sol vestita* (Canzoniere, CCCLXVI), εμπνευσμένος από το ομώνυμο ποίημα του Πετράρχη που ολοκληρώνει τη συλλογή Canzoniere, καταλήγει σε μια δεξιοτεχνική φωνητική ισορροπία, που λειτουργεί αντιστικτικά με μια αρμονική και ομογενή δομή· το αποτέλεσμα είναι μια από τις πιο εκλεπτυσμένες συνθέσεις του.

Η σύνθεση, γραμμένη για τρεις φωνές, με εξέχουσα την πάνω φωνή, και όπου ο tenόρος και ο κόντρα tenόρος είναι κατά πάσα πιθανότητα οργανικές φωνές με λειτουργία ουσιαστικότερη από αυτή της απλής συνοδείας, χωρίζεται σε τρία μέρη: το πρώτο αποτελείται από έξι στίχους, το δεύτερο από άλλους έξι και το τρίτο από έναν, με αντιστοιχες μεταβολές στον ρυθμό. Διασώθηκε σε τρία χειρόγραφα, δύο στην Μπολώνια και ένα στο Όξφορντ, με σημαντικές διαφορές στη χρήση των αλλοιώσεων. Η εκδοχή που ακούμε είναι για φωνή και δύο όργανα.

Μικρογραφία του Guillaume Dufay και Binchois από ένα αντίγραφο του Martin le Franc's *Le champion des dames*, 1451. Από David Fallows, *Dufay* (London: Dent, 1982) φώτο αρ. 7.

16ος – 17ος αιώνας

Η *frottola*, μουσικό είδος που υπήρξε πρόδρομος του μαδριγαλιού του 16ου αιώνα, αποτελείται γενικά από αυστηρά ρυθμικά μοντέλα, και απλές διατονικές αρμονίες· αντιπροσωπευτικότεροι συνθέτες αυτού του είδους υπήρξαν οι *Marchetto Cara* (c 1465- 1525) και *Bartolomeo Tromboncino* (1470 – μετά το 1534), συνθέτες που κινήθηκαν στα μουσικά κέντρα της Φεράρα και της Μάντοβα, στην αυλή του *Francesco Gonzaga*. Η σύζυγος του τελευταίου, *Isabella d' Este*, περίφημη εκτελεστριά του λαούτου και της βιόλας ντα μάνο και με μαγευτική φωνή, παρήγγελε επανειλημμένως μουσικές συνθέσεις, ανάμεσα στις οποίες υπάρχει και αυτή του Tromboncino σε κείμενο Πετράρχη (που εσφαλμένα θεωρήθηκε ως το πρώτο μελοποιημένο ποίημα του ποιητή).

Ο 16ος αιώνας δεν είναι μόνον η εποχή του μαδριγαλιού, αλλά και η εποχή του Πετράρχη, ή της ανάστασής του, όπως σημειώνει ο Alfred Einstein στην κλασική μονογραφία του για το *Ιταλικό μαδριγάλι* [iv]. Όντας το κατεξοχήν πρότυπο της ιταλικής και γενικότερα ευρωπαϊκής ερωτικής λυρικής ποίησης του 16ου αιώνα, ο Πετράρχης αποτέλεσε σημείο αναφοράς για όλους σχεδόν τους μαδριγαλιστές της περιόδου και πρότυπο υφικής, μορφικής και θεματικής τελειότητας· τα ποιήματα του Canzoniere συγκέντρωσαν την προτίμηση των μουσικών και χρησίμευσαν ως πρότυπο για την ερωτική ποίηση, δημιουργώντας το φαινόμενο μιμητισμού που ονομάστηκε Πετράρχισμός. Ο ήχος των συλλαβών, ο ρυθμός, η κατανομή συμφώνων και φωνηέντων, ευαισθητοποιούν το αυτί των συνθετών, οι οποίοι προσπαθούν να ανταποκριθούν σε αυτά με τα δικά τους, μουσικά, μέσα.

Το 1520 δημοσιεύτηκε η πρώτη μουσική συλλογή με την υπογραφή ενός συνθέτη, του *Bernardo Pisano: Musica di meser Bernardo pisano sopra le Canzone del petrarcha, Venezia, Petrucci*. Η συλλογή περιέχει 17 κομμάτια, εκ των οποίων τα 6 σε στίχους του Πετράρχη. Η απαρίθμηση των μαδριγαλιστών που μελοποίησαν στίχους του ποιητή θα ξεπερνούσε το πλαίσιο του μικρού αυτού άρθρου. Θα αρκестούμε στην αναφορά των πιο γνωστών από τους συνθέτες αυτούς: οι Φλαμανδοί *Willaert, Arcadelt, Verdelot, Cipriano de Rore, Wert* και *Orlando di Lasso*, και οι ιταλοί *Luca Marenzio, Palestrina, Animuccia, A. Gabrieli, Merulo, Ruffo* και *Vinci*.

Μπορούμε να ακούσουμε επιλεκτικά την 4φωνη σύνθεση του *Luca Marenzio* (τον οποίο ο Arnold έχει αποκαλέσει "Schubert του μαδριγαλιού" [v]) με τίτλο *Zefiro torna, e 'l bel tempo rimena* (Canzoniere, CCCX), από τη συλλογή μαδριγαλιών του συνθέτη που τυπώθηκε στη Ρώμη το 1585. 🎧

Το ποίημα είναι γεμάτο από εικόνες. Ο Πετράρχης, στο πρώτο μέρος, περιγράφει την ελαφράδα της άνοιξης, και στο δεύτερο, αντιθετικό μέρος, τη θλίψη του για το χαμό της αγαπημένης του Laura. Ο Marenzio μελοποιεί με ευαισθησία όλες τις αποχρώσεις του κειμένου: με ένα σύντομο μέλισμα κάνει "ν' ανθίζουν τα λουλούδια", κάνει τα πουλιά να κελαηδούν με τρίτες και με έκτες, και ακολουθεί τη δομή του ποιήματος με σύντομες διατονικές μελωδικές φράσεις.

Amor, se vuoi ch'io torni, μαδριγάλι του Bernardo Pisano από Music of the Florentine Renaissance, edited by Frank A. D'Accone, v. 1 Bernardo Pisano collected works (Rome: American Institute of Musicology, 1966), p. 23.

Claudio Monteverdi πορτραίτο του Bernardo Strozzi (π. 1640), Gesellschaft der Musikfreunde, Vienna, από Stewart Buettner and Reinhard G. Pauly, *Great composers great artists portraits* (London: Duckworth, 1992), σ. 21.

Παρτιτούρα της πρώτης έκδοσης, από το Claudio Monteverdi, *Madrigali a 5 voci, Libro sesto*, edizione critica di Antonio Delfino (Cremona: Fondazione Claudio Monteverdi, 1991), σ. 77.

Είναι βέβαιο ότι ο *Monteverdi* είχε υπόψη του το κομμάτι του *Marenzio* όταν συνέθετε το δικό του μαδριγάλι πάνω στο ίδιο κείμενο, το οποίο δημοσιεύτηκε περίπου 20 χρόνια αργότερα, στο *Έκτο Βιβλίο Μαδριγαλιών για 5 φωνές* (Βενετία, Amadino, 1614). Οι αρμονικές και ρυθμικές αντιθέσεις του τέλους, οι οξείες διαφωνίες των φωνών, δημιουργούν ένα από τα πιο δραματικά σημεία στο έργο του Monteverdi. Το μαδριγάλι, ένα μανιφέστο του ύφους της *seconda pratica*, θεωρείται, εξ αιτίας της ακραίας εκφραστικής του δύναμης, ότι γράφτηκε ως θρήνος αφιερωμένος από τον συνθέτη στη μνήμη της γυναίκας του (της τραγουδίστριας *Claudia Cattaneo*, που πέθανε το 1607). Ας ακούσουμε το τέλος, τη στιγμή της εσωτερικής απόγνωσης του ποιητή, σε μετωπική αντίθεση με το αρχικό όραμα της άνοιξης, μια εξάισια αριστουργηματική σελίδα του μεγάλου ιταλού μουσικού. 🎧

18ος και 19ος αιώνας

Πρέπει να περιμένουμε μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα για να συναντήσουμε πάλι ένα μουσικό κομμάτι σε κείμενο του Πετράρχη, την σπάνια άρια *Solo e pensoso* (Canzoniere XXXV) που μελοποιήθηκε από τον *Joseph Haydn* το 1798. Το κομμάτι είναι γραμμένο για σοπράνο, 2 κλαρινέτα, 2 φαγκόττα, 2 κόρνα και έγχορδα και αποτελείται από δύο μέρη, Adagio και Allegretto. Το έργο εκτελέστηκε για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια των Χριστουγεννιάτικων συναυλιών της *Tonkünstler-Societät*. Το σονέτο XXXV φαίνεται ότι είχε προτείνει για μελοποίηση στον συνθέτη ένας Ρώσος αριστοκράτης, του οποίου η ταυτότητα παραμένει άγνωστη.

Σε πλήρη εναρμόνιση με το ρομαντικό πνεύμα, ο *Franz Schubert* ξανακαλύπτει τη μεσαιωνική και αναγεννησιακή ιταλική λογοτεχνία, μελοποιώντας τρία σονέτα του Πετράρχη: πρόκειται για το *Apollo, s'ancor vive il bel desio* (Canzoniere XXXIV), το *Solo et pensoso* (Canzoniere XXXV) και το *Or che' ciel e la terra e' vento tace* (Canzoniere CLXIV)^[vi], το τελευταίο σε μετάφραση του *J. D. Gries*, που ο *Schubert* είχε αποδώσει λανθασμένα στον *Δάντη*, όπως αναφέρεται στο χειρόγραφο του συνθέτη (*Sonett. Dante*). Ο *Schubert* έγραψε αυτά τα τρία *Lieder* για φωνή και πιάνο, μεταξύ του Νοεμβρίου και του Δεκεμβρίου του 1818. Στα κομμάτια εναλλάσσονται το ρετσιτατίβο με την μελωδική γραμμή της άριας. 🎵

Παρτιτούρα του σονέτου 'Allein, nachdenklich' D 629 από Franz Schubert Neue Ausgabe sämtlicher Werke, Lieder, Band 12, Vorgelegt von Walter Dürr (Kassel, Bärenreiter, 1996), σ. 49

Franz Liszt σε σκίτσο του Ingres (1839) από Franz Liszt The man and his music, edited by Alan Walker (London: Barrie & Jenkins, 1970), p. 305

Πρώτη έκδοση του έργου του Franz Liszt. (Η βιβλιοθήκη έχει το σονέτο αρ. 2).

Για τους περισσότερους, το όνομα του Πετράρχη είναι συνδεδεμένο με εκείνο του ρομαντικού συνθέτη του έργου *Χρόνια Προσκυνηματος*: του *Franz Liszt*. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ιταλία (1837-1839) ο νεαρός συνθέτης έγραψε το δεύτερο μέρος της συλλογής αυτής, που ονόμασε *Italie*. Δεν θα μπορούσε να μην τιμήσει τον μεγάλο Ιταλό ποιητή, κι έτσι στη συλλογή περιέχονται και

τα *Τρία σονέτα του Πετράρχη* (Canzoniere XLVII, CIV, CXXIII)[\[vii\]](#), που ήταν αρχικά γραμμένα για τενόρο και πιάνο, αλλά η πιο γνωστή εκδοχή είναι αυτή για σόλο πιάνο, μεταγγραμμένη από τον Liszt κατά την ίδια περίοδο. Συνεχείς εναλλαγές στη ρυθμική αγωγή αποδίδουν στη σύνθεση μια απόλυτη ελευθερία και μια εκτεταμένη ηχητική εκφραστικότητα· ο ρυθμός της μουσικής αρμόζει τέλεια στη μετρική του ποιήματος. Κάθε κομμάτι προλογίζεται από τους στίχους του Πετράρχη, που υπαγορεύουν το πνεύμα της σύνθεσης. Το σονέτο *Benedetto sia 'l giorno e 'l mese e l'anno* (Canzoniere XLVII) αναφέρεται στα βάσανα του πρώτου έρωτα, συναισθήματα που ο Liszt αποδίδει με την χρήση της ρυθμικής συγκοπής που χαρακτηρίζει την αίσθηση της ταραχής και της ανησυχίας. 🗨

Πετράρχης και Schoenberg

Ο τελευταίος συνθέτης με τον οποίο θα ασχοληθούμε –λόγω οικονομίας του άρθρου αυτού- είναι ο *Arnold Schoenberg*. Ήδη στα *Έξι κομμάτια για ορχήστρα, op. 8*, ο συνθέτης πλησίασε το Canzoniere του Πετράρχη, διαλέγοντας τρία σονέτα ως κείμενο για τα τελευταία τρία *Lieder* της συλλογής, και τα μελοποίησε για τενόρο και ορχήστρα, ανάμεσα στο 1903 και το 1904, σε γερμανική μετάφραση του Förster, *Io non fu' d'amar voi lassato unquanco* (Canzoniere LXXXII), *Pien di quella ineffabile dolcezza* (Canzoniere CXVI), *Se lamentar augelli* (Canzoniere CCLXXIX)), με εντυπωσιακή ανάδειξη των ορχηστρικών μέσων.

Αλλά και το επαναστατικό για την ιστορία της μουσικής έργο του Schoenberg, περιλαμβάνει κι αυτό ένα κείμενο του Πετράρχη. Πρόκειται για το γνωστό έργο *Σερενάτα, op. 24*. Έργο απόλυτα ατονικό, γράφτηκε ανάμεσα στο 1920 και το 1923, για επτά όργανα –κλαρινέτο, μπάσο κλαρινέτο, μαντολίνο, κιθάρα, βιολί, βιόλα και βιολοντσέλο- και βαρύτονο, και αποτελείται από επτά μέρη. Το τέταρτο μέρος, με τίτλο *Sonett von Petrarca*, είναι εκείνο στο οποίο ο Schoenberg για πρώτη φορά χρησιμοποιεί με ολοκληρωτικό τρόπο την δωδεκαφθογγική σειρά. 🗨 Σε μια επιστολή προς τον *Nicholas Slominsky* στις 3 Ιουνίου του 1937 ο Schoenberg γράφει[\[viii\]](#):

“The fourth movement, ‘Sonett’ is a real ‘Composition with twelve tones’ The technique is here relatively primitive, because it was one of the first works written strictly in harmony with this method (...) Here I became suddenly conscious of the real meaning of my aim: unity and regularity, which unconsciously had led me all this way”. [\[ix\]](#)

Το σονέτο που επέλεξε ο συνθέτης είναι το *Far potess'io vendetta di colei* (Canzoniere CCLVI), σε γερμανική μετάφραση του Förster, *O könnst'ich je der Rach' an ihr genesen*. Οι στίχοι είναι ενδεκασύλλαβοι, και εξαιτίας αυτού το κείμενο και η δωδεκαφθογγική σειρά δεν προχωράνε παράλληλα. Έτσι ο Schoenberg καταφέρνει να υποτάσσει το κείμενο στη μουσική. Το βιολί ξεκινάει τη σειρά παίζοντας δύο νότες σαν μελωδικό απόσπασμα, στη συνέχεια μια πεντάφωνη συγχορδία που παίζεται από το μαντολίνο ή από την κιθάρα ακολουθεί κάθε νότα, και συμπληρώνονται έτσι οι δώδεκα φθόγγοι της χρωματικής σειράς. Η σειρά περνάει στον βαρύτονο και επαναλαμβάνεται δώδεκα φορές, πάντα με την ίδια διάταξη, αλλά σε διαφορετικά ρετζίστρα.

Μέχρι σήμερα

Στον ιταλικό 20ό αιώνα, δεν μπορούσαν να λείψουν και άλλες μουσικές αναφορές στον Πετράρχη· το 1923 ο συνθέτης *Ildebrando Pizzetti* έγραψε τρεις άριες για φωνή και πιάνο με τίτλος *Tre sonetti del Petrarca: La vita fugge, Quel Rosignuol, Levommi il mio pensier*[\[x\]](#). Δέκα χρόνια αργότερα ο μαθητής του, *Mario Castelnuovo-Tedesco*, σύνθεσε άλλα δύο σονέτα.

Κλείνοντας, δεν θα παραλείψουμε βέβαια να αναφέρουμε ότι στις 21 Οκτωβρίου 2004 στη Ρώμη παρουσιάστηκαν σε παγκόσμια πρώτη εκτέλεση έργα σε ποίηση Πετράρχη των συνθετών *Paolo Arcà, Michele Dall'Ongaro, Matteo D'Amico, Marcello Panni* και *Roman Vlad*, παραγγελία της Ρωμαϊκής

Arnold Schoenberg
αυτοπροσωπογραφία από
Stewart Buettner and Reinhard
G. Pauly, *Great composers
great artists portraits* (London:
Duckworth, 1992), σ. 129.

Φιλαρμονικής Ακαδημίας για τα επτακόσια χρόνια από τη γέννηση του ποιητή.

Σε αυτό το σύντομο άρθρο είχαμε την ευκαιρία να παρατηρήσουμε ότι ο Πετράρχης υπήρξε πηγή έμπνευσης για πολλούς μουσικούς ανά τους αιώνες. Όπως φαίνεται να μας δείχνει η ιστορία της λογοτεχνίας και της μουσικής, αυτή η αέναη αναφορά στον Ιταλό ποιητή θα συνεχιστεί και στο μέλλον, σε πείσμα των στίχων του:

...Et del mio vaneggiar vergogna è 'l frutto,
E 'l pentersi, e 'l conoscer chiaramente
Che quanto piace al mondo è breve sogno.

[...και της δικιάς μου ονειροπόλησης η ντροπή είναι ο καρπός
και το να μετανοώ και το να γνωρίζω σαφώς
ότι όσα αρέσουν στον κόσμο είναι ένα σύντομο όνειρο].

Gabriella Spanò
Αθήνα, 28 Δεκεμβρίου 2004

Βιβλιογραφία

Όλα τα βιβλία και τα cd που ακολουθούν μπορείτε να τα βρείτε στη συλλογή της Βιβλιοθήκης, εκτός από τους τίτλους που έχουν αστεράκι.

Για τον Πετράρχη

- ▣ *Αζορ Ρόζα, Αλμπέρτο, Ιστορία της ιταλικής λογοτεχνίας (Αθήνα, Παρατηρητής, 1998).
- ▣ Petrarca, Francesco, Petrarch: The Canzoniere or Rerum vulgarium fragmenta, translated into verse with notes and commentary by Mark Musa (Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1996).
- ▣ Haar, James, 'Petrarch', στο The new Grove dictionary of music and musicians, edited by Stanley Sadie; executive editor, John Tyrrell (New York: Grove: 2001), v. 19, p. 498-499.
- ▣ Orselli, Cesare, 'Petrarca, Francesco', στο Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti, diretto da Alberto Basso (Torino: Einaudi, 1990), v. 5, p.668-669.

Για τα χρόνια 1350 και 1600

- ▣ Arnold, Denis, Marenzio (London: Oxford University Press, 1965).
- ▣ Il codice Squarcialupi, Ms. Mediceo Palatino 87, Biblioteca Laurenziana di Firenz (Firenze: Giunti Barbera, [1992]).
- ▣ Einstein, Alfred, The Italian Madrigal, 3 vols, translated by A. H. Knappe, R. H. Sessions, O. Strunk (Princeton: Princeton University Press, 1971).
- ▣ Fallows, David, Dufay (London: Dent, 1982).
- ▣ Haar, James, Essays on Italian poetry and music in the renaissance 1350-1600, (Berkeley: University of California Press, 1986).
- ▣ _____, The science and art of Renaissance music, edited by Paul Corneilson (Princeton: Princeton University Press, 1998).
- ▣ Il madrigale tra Cinque e Seicento, a cura di Paolo Fabbri (Bologna: Il Mulino, 1988).
- ▣ Mila, Massimo, Guillaume Dufay (Torino: Einaudi, 1997).
- ▣ *Petrobelli, Pierluigi, 'Un leggiadretto velo ed altre cose petrarchesche' RIM, x, 1972, 32-45.
- ▣ Pirrotta, Nino, Music and culture in Italy from the Middle Ages to the baroque (Cambridge (MA), Harvard University Press, 1984).

Μοντέρνα εποχή

- ▣ Einstein, Alfred, Schubert, translated by David Ascoli (London: Cassell & Company Ltd, 1951).
- ▣ Dahlhaus, Carl, Schoenberg and the New Music, μτφρ. Puffet/Clayton (Cambridge: Cambridge

University Press, 1990).

▣ Deutsch, Otto Erich, Franz Schubert, thematisches Verzeichnis seiner Werke in chronologischer Folge (Kassel: Bärenreiter, 1978).

▣ Franz Liszt The man and his music, edited by Alan Walker (London: Barrie & Jenkins, 1970).

▣ MacDonald, Malcolm, Schoenberg (London: Dent, 1987).

▣ Reich, Willi, Schoenberg a critical biography, translated by Leo Black (New York – Washington, Praeger Publishers, 1971).

▣ Landon, C. Robbins and Jones, David Wyn, Haydn his life and music (Bloomington: Indiana University Press, 1988).

Τα μουσικά παραδείγματα του άρθρου

▣ Jacopo da Bologna, Non al suo amante, στο CD Il solazzo music for medieval banquet, The Newberry Consort, Drew Minter, Judith Malafronte, Mary Springfels (director), Harmonia mundi, HMU 907038, p1993.

▣ Guillaume Dufay, Vergine bella, στο CD The art of courtly love: Guillaume de Machaut, Gilles Binchois Guillaume Dufay, The Early Music Consort of London David Munrow, Virgin, VED 5 5612842 PM 617, p1996.

▣ Luca Marenzio, Zefiro torna, e 'l bel tempo rimena, στο CD Luca Marenzio Madriagli a Quattro voci, Libro Primo 1585, Concerto italiano, Rinaldo Alessandrini (direttore), opus 111, OPS 30-117, p1994.

▣ Claudio Monteverdi, Zefiro torna στο CD Monteverdi, Il Sesto libro de madrigali 1614, The consort of Musicke, Virgin classics, veritas, 7596052, p1990.

▣ Franz Schubert, Allein, nachdenklich στο CD Franz Schubert, Lieder, vol. II, Dietrich Fischer-Dieskau, Gerald Moore, Deutsche Grammophon, DG 37 227-2, p1969.

▣ Franz Liszt, Sonetto 47 del Petrarca στο CD Franz Liszt, Années de pèlerinage, Deuxième année: Italie, Lazar Berman, DG 437 208-2, p1977.

▣ Arnold Schoenberg, Serenade, Op. 24: Sonett von Petrarch: "O könnt'ich je der Rach' an ihr genesen" στο CD Arnold Schoenberg, Serenade Op. 24, 5 pieces for orchestra Op. 16, Ode to Napoleon Buonaparte Op. 41, John Shirley-Quirk (Bass-Baritone), David Wilson-Johnson (reciter), Members of the Ensemble InterContemporain BBC Symphony Orchestra, Pierre Boulez (Conductor), Sony Classical, SMK 48 463, p1993.

[i] Η αρίθμηση των σονέτων του Canzoniere είναι αυτή που περιλαμβάνεται στο: *Petrarch, The Canzoniere or Rerum vulgarium fragmenta*, Indiana University Press: Bloomington & Indianapolis, 1996.

[ii] βλ. Petrobelli, Pierluigi, 'Un leggiadretto velo ed altre cose petrarchesche', *RIM*, x, 1972, 32-45.

[iii] βλ. Van den Borren, Ch., Guillaume Dufay, son importance dans l'évolution de la musique au xve siècle (Bruxelles, 1925).

[iv] βλ. Einstein, Alfred, *The Italian Madrigal*, 3 vols, translated by A. H. Knappe, R. H. Sessions, O. Strunk (Princeton: Princeton University Press, 1971), v. 1, p 190.

[v] βλ. Arnold, Denis, *Marenzio* (London: Oxford University Press, 1965), p. 1.

[vi] Οι γερμανικοί τίτλοι των σονέτων: "Apollo, lebet noch dein hold Verlangen", "Allein, nachdenklich" και "Nunmehr, da Himmel, Erde schweigt".

[vii] Η Βιβλιοθήκη διαθέτει την πρώτη έκδοση της σύνθεσης του δεύτερου σονέτου από τον Liszt.

[viii] Απόδοση στα ελληνικά: “Το τέταρτο μέρος, «Σονέτο», είναι μια πραγματική «Σύνθεση με 12 νότες». Η τεχνική είναι εδώ σχετικά πρωτόγονη γιατί ήταν ένα από τα πρώτα έργα που γράφτηκαν ακολουθώντας αυστηρά αυτήν την αρμονική μέθοδο. (...) Εδώ συνειδητοποίησα ξαφνικά την πραγματική σημασία του στόχου μου: την ενότητα και την κανονικότητα, που ασυνείδητα με οδήγησαν σε όλη αυτήν την πορεία”.

[ix]βλ. Reich, Willi, *Schoenberg a critical biography*, translated by Leo Black, (New York – Washington: Praeger Publishers, 1971), p. 131.

[x] Η Βιβλιοθήκη διαθέτει την πρώτη έκδοση των συνθέσεων.